

ЖАЛЫН

Республикалық әдеби-көркем және әлеуметтік журнал

“Жалын” журналы “Түркі әлеміне қызметі үшін” халықаралық сыйлығын иеленді

**31-мамыр саяси қуғын-сүргін
құрбандарын еске алу күні**

**М.Әбдіәкімұлы
XX ғасыр басындағы зұлматтар**

Көкейтесті
Н.Тұрсынбайқызы
Ажырасудың әлеуметтік
себептері мен салдары

ПРОЗА
Ө.Белдеубайұлы
Сталиннің мүсіні

Әлем әдебиетінің классиктері
Х.Кортасар
Қуғыншы

Оқшау ой
Ж.И.Таиқұлова
Білім көшіндегі
Білікті маман

№5 2014





Жанат ЕЛШІБЕК,
Халықаралық «Алаш»
сыйлығының лауреаты

БІР КҮННІҢ ЖАРЫҒЫ

Белгілі қаламгер, ақын, рәмізтанушы-саясаткер, Ербол Шаймерденұлы хақында штрихтар

Құдайға шүкір! Қырық жылдан асқан қаламгерлік көшінде талай әріптестермен жүздесіп, жолымыз сан мәрте түйіскен екен. Пікірлесіп, ой бөлісіп, сырласып дегендей. Ал, сол таныс та, бейтаныс жандардың қаншасымен қазақ баспасөзінің қасиетті қара шаңырағы астында қоян-қолтық араласып, ортақ терінің пұшапын бірге илестік. Маңдай терімізді бұршақтатқан журналистика көрігі өзінің от-жалынында пісіріп, тағдыр тезінде шыңдап, тіпті, өмір соқпақтарымызды да қатар өріп жібергендей көрінеді. Ербол есімін ауызға алғанда осындай әсерге бөленетінім бар. Төмендегі штрихтарды оқыған кезде оған көзіңіз жете түссе керек. Ендеше, ой үзіктеріне жанар жүгіртіңіз.

АЛҒАШҚЫ ШТРИХ:

ҒАБЕЦНІҢ ЕЛТІНЖАЛЫ НЕМЕСЕ ЕРБОЛМЕН СЫРТТАЙ ТАНЫСУ

...Күні кешегідей жадымда. Неге ұмытайын. Өткен ғасырдың жетпісінші жылдарының соңы. Алаулаған жастар ұясы «Лениншіл жастан» (қазіргі «Жас Алаш» газеті) сыққан, сықырлаған «СҚ»-ға ауысқан кезім. Үлкен орақтың тіршілік-танысын бейнелейтін көлемді, бір беттік очерк жазу үшін Солтүстік Қазақстан облысына іссапарға жіберді. Газеттің басшылары, редактор мен орынбасары Сапар Байжанов, Сарбас Ақтаев тапсырманы шегелеп түсіндірген екеулеп.

– Ыңғайы келсе, тура бүгін ұшқаның жөн. Орақ орталап қалды. Очеркіңе лайықты кейіпкерді облыстық штабтан сұрастырып білерсің барған бойда. Нағыз қаһарманды іздеп көр. Әрине, табылып жатса, қазақ болғаны дұрыс. Жол-жөнекей репортажды мен мақаланды тілшімен бірігіп жаза жатарсың...

Ашығын айтайын, Байжановтың кабинетінен екіұдай көңілде шықтым. Әу баста «Солтүстікке барасың» дегенде іштей қуанғаным рас. «Осы уақытқа дейін сәті түспей жүр еді. Сәбен мен Ғабеннің ауылдарын аралайтын болдым...» Артынша атқақтаған ойым су сепкендей басылған... Бастықтарымынң емеурінінен көп жайды айтқызбай-ақ аңғарғам. Оқырманды елең еткізер жылы дүние қажет.

Қамшылап, намыс қайрағын жанып жатыр. Лездеме сайын қарабайыр, қасаң материалдардан құтылуды ескертетін редактордың аужайын жан-дүниеммен түсінгендеймін. Тәуекел.

Иә, Қызылжар өңіріне сапарым оңынан оралды. Түнгі орақты өзек етіп өрген «Маңдай тер» атты



Ербол ШАЙМЕРДЕНҰЛЫ

очеркім «Социалистік Қазақстанның» екінші бетіне тұтастай жарияланды. Бұған дейін төрт беттік ресми газет өзінің екінші бетіне мұндай очеркті берген емес. Кейіпкері де өзіміздің қаракөз. Ерен еңбегімен өзге ұлттың алдына шыққан Елтай Бектеміров хақындағы бұл көркем әңгімедей деңгейде жазылған газеттік туынды жыл қорытындысында республика Ауыл шаруашылығы министрлігі мен Журналистер одағының арнайы сыйлығына ие болды. Мұны егжей-тегжейлі

тәптіштемей, бірер сөйлеммен түйіп айтуымның өзіндік сыры бар. Мақтану да, кеуде соғу да емес. Мың салса, бір баспайтын талайсыз жазармандарға құлаққағыс. Екінші олжам – Ербол жайында алғаш естіп, онымен сырттай танысу.

Бес күндік іссапарымның әр күнін, әр сағатын ба-рынша ұтымды пайдалануды ойластырған мен осында табан тигелі қасымда жүрген әріптестеріме кешелі-бері көкейімнен шықпай қойған ойымды сездірдім.

– Сәбит Мұқанов мен Ғабит Мүсіреповтің ауылдарын көріп қайтқым келеді. Облыс орталығынан қанша жер өзі...

Сөзімді аяқтатпастан іле бөліп жіберген өзіміздің меншікті тілшіміз Байтұяқ Жанымбетов безілдеп қоя берді:

– Ой, Жәке, уақытыңыз тығыздау сықылды. Иек асты дей алмаймын, әжептеуір шалғай. Жобамен екі жүз шақырымдай... Оның үстіне «Жаңажолдың» жолы нашарлау. Қиналып қалмас па екенбіз. Аяқ астынан күн бұзылып, жаңбыр жауып кетсе, далада қаламыз-ау?..

Қапелімде тосылып, үндемедім. Қанша құлшынғанмен, көрмеген жердің ой-шұқыры көп. Еріксіз жымидым. Журналист-жазушы ағайындар арасында жиі айтылатын қағытпа әңгіменің есіме орала кеткені.

– Ертеректе Алматыда тұратын композитор ағамыз Әбілахат Еспаев «Мәдениет және тұрмыс» журналында жарияланған ән-өлеңінің азынаулақ қаламақысын қомсынып, «Е-е... мәдениеттерің жақсы болғанмен, тұрмыстарың мәз емес екен» дегендей... Қазақ әдебиеті алыбының ауылының атына жолы сай емес секілді, шамасы... Реті келмесе қайтеміз. Көнеміз да ырықтарыңа...

– Жо-қ... Олай деменіз. – Бағанадан ләм-мим жақ ашпай тұрған жаңа танысым, жергілікті журналист Жарасбай Сүлейменов қарқылдап күлді. – Немене, Бәке? Қара аспанды төндіріп. Обкомның «Волгасы» ұзақ жолға жарамаса, жүріңіз біздің редактордың көлігін сұрап алайық. Алматыдан ат арытып күнде қонақ келе бермес. Екі күнге шыдар... Саспаңыз, Ғабеннің Елтіңжалын көрсетеміз, «Қос шалқарына» шомылдырамыз...

– Қой, ұят болар. «СҚ»-ның өз мәшинесі тұрғанда, облыстық газеттің жалғыз доңғалағына көзімізді сатпайық, – деді Байтұяқ ағамыз табанда әлгіндегі райынан қайтып. Әлде Жарасбайдың сөзі шамына тиіп, намысын қытықтады ма?

Біз көп бөгелмей, жолға шықтық. Сапарымызға тағы бір журналист қосылған. Облыстық «Ленин туы» газетінде жұмыс істейтін Амандық Жантеміров елпілдеген, аузын ашса жүрегі көрінетін ағеділ жігіт көрінді. Тез-ақ тіл табысып, шүйіркелесіп кеттік.

Мизам шуағына шомылған қыр келбеті айрықша ажарлы шалынған. Орман біткен, тоғай біткен сары етек шапанын жамылыпты. Шоқ-шоқ қайындар аралдары ілгері озған сайын қалындай ұйысып, біріне-бірі ұласқан. Көзім тоймай, жолдың қос қапталына жанар сүзіп отырмын. Қылқалам шебері Шишкіннің картиналары көз алдыма тұра қалғандай. Дөңгеленіп қалып жатыр, дөңгеленіп қалып жатыр.

– Ғажап екен! Орманды өлкенің күзгі дидарын алғаш тамашалауым...

– Жазған дүниелеріңізге қарағанда, сіздің туып-өскен жеріңіз сылқым Қараталдың бойы, көгілдір Балқаштың жағасы тәрізді, – деді көкжелкемде отырған Жарасбай дос еміне алға еңкейіп. – Шексіз-шетсіз айдын-шалқардың өз сұлулығы бар шығар. Біздің теңізіміз өзіңіз тамсанып келе жатқан алдыңыздағы ойдым-ойдым орман-тоғайымыз.

– Әрине, әркімнің өз атамекені Мысыр шаһары ғой. – Әріптесінің әңгімесін ширата түскен Амандық көмейіне іркілген ойын ағытқан. – Мен осы уақытқа дейін теңіз көрмеппін. Көздің аясындай тостаған көлдер бізде көп-ақ. Бірақ, Каспий мен Аралдың, Балқаш пен Алакөлдің жөні бөлек. Шіркін, сіздерге рахат. Республикалық баспасөзде жүріп, еліміздің кез келген түкпірін аралауға мүмкіндік мол.

– Айтып отырғаныңыз дұрыс, Әбеке. Жазамын деген қаламгерге бәрі де тақырып. Тау да, теңіз де, дала да, қала да... Сөйтседағы, біздің өлкеміздің мөлдіреген мынадай табиғатына, мынадай көк-жасыл нуына жететіні жоқ-ау. Кейбір ақын-жазушылар құсап шабыт шақырып қиналмайсыз. Тұнып тұрған жыр, құйылып тұрған өлең. Қараңыз да сүйкей беріңіз қойын дәптеріңізге. – Бағанадан бері үн-түңсіз, әр сөзімізге бас шұлғыған Байтұяқ көкеміздің қуақы әзілін әркім өзінше қабылдаған.

– Мен ақын емеспін ғой. Біздің күйтегеніміз қара сөз, – деді Амандық. – Өлең-жырды Токтар мен Ерболға ұстаттық емес пе.

– Оларың кімдер?

Шыдамсыздана тіл қатқан маған назарын аударған Жарасбай:

– Жергілікті ақындар. Екеуінің де аяқ алыстары тәуір, – деді байсал кейпін өзгертпеген қалпы. – Токтар Зікірин әйгілі Шал ақынның топырағынан. Аты-жөні облысқа танымал жас періміз. Ал, Ербол Шаймерденовтің балауса жырлары тегеурінді, ерекше екпінді. Түбінде мықты ақын болады. Біздің облыстық газетте шығып жүрген өлеңдері маған қатты ұнайды. Ой бар, сезім бар... Сөз сиқырын түсінеді... Ең қуаныштысы, өз өрнегін іздейтіні нәзік нақышты жырларынан анық байқалады...

– Айтпақшы, Ербол да Елтіңжалдан, журфакты бітірген.

– Иә, Ғабеннің Елтіңжалынан...

Несін жасырайын, одан бетер елендегенім рас. Бірін-бірі оңайшылықпен мойындай қоймайтын қазақ емеспіз бе? Әсіресе, қолына қалам ұстаған көбіміз мақтауға тым сараңбыз. Соған қарағанда құдіретті өлең өнерін тізгіндеген Ербол пырағының талай бәйге мәресінен көрінеріне тілектестік пейілім арта түскендей күй кештім. Бұған дейін жүздеспеген, ақындығынан бейхабар, таныс та, беймәлім журналист Ербол Шаймерденов туралы ең алғашқы жылы лебізімді былайша өрбіткенім есте:

– Қызылжар өңірінің құнарлы топырағы көптеген дүлдүлдер мен жүйріктерді аялап, мәпелеп өсіргені мұқым қазаққа аян. Есімдері аңызға айналған кешегі

Қожаберген жырау, Шал ақын, Сегіз сері, әдебиет алыптары Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, бүгінгі қадау-қадау қаламгерлер Зейнел-Ғаби Иманбаев, Мүтәллап Қанғожин, Бақыт Мұстафиндер сапынан, сөз жоқ, Ерболды да көрерміз. Бәрі де уақыт еншісінде.

Менің пікірімді сапарластарым да жапырыла қоштай жөнелген. Риясыз лағыл пейілдер, қылаусыз жүректер лүпілі.

– Әбден мүмкін.

– Сөз киесін танимыз ғой. Қазіргі қалам сілтесі біздің Ерболдың мандайын әлі-ақ жарқыратады.

– Бір ауылдан ұшқан түлектерді жерлестері «Қазақтың Ғабені, Елтіңжалдың Ерболы» деп әрдайым мақтан ететін болады.

...Мерейімді тасытып, көңілімді шалқытқан осыдан отыз жыл бұрынғы сапар сазы мезгіл қоңырауын қаққан сайын тура кешегідей дабылдап қоя береді. Тәулікке толар-толмас уақыттың суреті санамда өшпестей қашалып қалыпты. Шаңқай түс әлетінде жаңа достармен ұлы сөз зергері Ғабит аға кескіндеген «Қос шалқар» көліне рахаттанып суға түскеніміз, алтын күздің қызыл арай кешінде Ғабенің кіндік қаны тамған қасиетті мекен Елтіңжалдың ақ балтырлы қайыңды тоғайын аралағанымызды неге ұмытайын... Жол-жөнекей заңғар жазушымыз Сәбит Мұқановтың ежелгі қыстауы Түлкіойнаққа аялдап, Иван Шуховтың аудан орталығы Пресновқадағы мұражайын асығыс тамашалап үлгердік. Естен кетпес жүздесулар, жүрек толқытқан әсерлер... Өзінше тіл қатады...

Әрине, сағым жылдар жаңғырығы Ербол есімін де еріксіз ауызға алдырса керек.

ЕКІНШІ ШТРИХ:

ҰСТАРАНЫҢ ЖҮЗІ НЕМЕСЕ БИІККЕ ӨРЛЕГЕН БАСПАЛДАҚТАР

Мен өте бақытты қаламгермін. Қай кезде де, қай уақытта та айғайлап айтқым келіп тұрады. Бұлай деуімнің өзіндік сыры, себеп-салдары бар. Қолына қалам ұстап, пешенесіне сөз өнерінің ыстық-суығы бұйырған журналистің әдегенде осындай мамандықтың шоғында шыжғырылғаны жөн. Сол үлкен ұстахананың дарасы – жастар газеті «Лениншіл жас».

Әйгілі редакторлар Шерхан Мұртаза мен Сейдахмет Бердіқұловтар тұрғызған ұлы мектептен дәріс алған балғын қаламның болаттай шыңдалмасына еш әддісі жоқ. Әйтпесе, бүкіл еліміздің газет-журналдары мен теле-радиоларында отырғандардың дені ҚазМҰУ-дің журфагін тәмәмдағандар. Олардың бәрін бірдей шашасына шаң жұқпаған сәйгүліктер дей алмаймыз ғой. Несіне бүгежектейміз білімді болар, өрелі шығар. Сөйтсе де мойындау керек, бір қайнауы жетпеген шалажансар жазармандар. Әрине, жүзден – жүйрік, мыңнан – тұлпар. Мандайынан шертіп санай жөнелсек он саусағымызды да толтыра алмай ұялар ек.

Өткен ғасырдың сон-ау-у алпысыншы-жетпісінші жылдарынан бастап ойша шолар болсақ қазақ әдебиеті мен өнерінің, қазақ мәдениеті мен баспасөзінің алтын ұығын құрайтындардың ұзын санын ленжастықтар,

қазіргіше жеткізсек жасалаштықтар түзейді екен. Қызыл империяның тепкісінде тұншыққан қазақ баспасөзінің қара шаңырағы есептелген «Социалистік Қазақстанның» күні бүгінге дейін қарадүрсін, мінезсіз, азусыз, даңғазы басылым атынан таза арыла қоймағаны айдай анық. Бір қуаныштысы, Шерағаң – Шерхан Мұртаза еңсесін көтеріп, бойын тіктеген «Егемен» ел газеті деген құрметінен айырылып қалмауға ұмтылуда. Жалғыз редактор не істейді? Тізгін ұстаушының тірегі – қаламдас-жауынгерлері. Ең алдымен, оқырман ойынан шығуды, халық мүддесінен табылуды диттеген басылым басындағы тұлғаның ұжымды ұйыстыра білудегі іскерлігіне, қабілетіне, беделі мен батылдығына байланысты. Биліктің ығында, көрінгеннен үркіп, жалпақшешейлік пен жаппай жағымпаздыққа жол ашқан жерде дарынды да қуатты қаламның өзі мұқалып, сөз өнерінің ұңғыл-шұңғылына тереңірек бойлай алмас еді. Бұ жағынан өзімнің жоғарыда «Ленжас» мектебінен үйренгенімді мезгегенім бекер емес. Осы ретте есіміне сырттай қанық Ербол Шаймерденұлының қызығы мен шыжығы қат-қабат жүрер қаламгерлік жолын «Лениншіл жас» шаңырағында шыңдауын тілге тиек еткім келгені ғой.

О кез қазіргіге ұқсамайды. Газет кеміргіштер бірін-бірі ешқашан көрмесе де, аты-жөндерін жақсы білетін. Бүгінгідей сүзіп оқып шықпақ тұрмақ, парақтап ақтарудан басың айналатын аткөпір газет-журнал жоқ. Қазақ тілінде жарық көретін республикалық төрт-бес басылымның жазғыштарын асыға күтетініміз және пындық. Әрине, газет бетінен. Таныс та, бейтаныс журналистердің қай тақырыптарға бейім, қандай мәселелерді қаузап, індетіп жазып жүргенін оп-оңай аңғарасың. Тіпті, олардың қай өңірлерде тұратынына дейін білесің-ау. Сондай ақ мықты журналистердің қатарына ерте іліккен Ерболдың тың облыстарынан жазған туындыларын қалт жібермей қадағалайтын болдым. Жастар газетінің Солтүстік облыстарындағы өз тілшісі бұрқыратып сілтеп жататын. Қиырдағы Қызылжар аймағынан, бірде Кербез Көкше өлкесінен, енді бірде астықты алқап Қостанай мен өндірісті Керекү өңірінен очерктерін, суреттемелерін, қилы-қилы мәселелерді өзек еткен ой-толғақтары мен сараптамаларын қызыға, құмарта оқитынбыз.

Тағы да қайталаймын, ол уақытта журналистер газеттерде шығып жатқан елең еткізер дүниелерді мезетінде талқылап, пікірлерін бөлісетін. Шетінен сергек, қагілез, құлақтары түрік. Баяғы сол Шерағаңнан, Сейдағаннан жұққан мүбәрәк дәстүр. Қазіргі жазармандарға қараптан-қарап ішің ашиды. Селқос, енжар, бойкүйез. Миларын компьютердің дайын деректері мен әр министрліктің алдын-ала әзірлеген баспасөз релиздерінің қарадүрсін хабарлары жеп қойған. Өңін айналдырып, инкубатордан шыққандай тоғытқанға мез. Тілден жұрдай, ойдан жұрдай, журналистік жеке өзіндік пікірі жоқ мұндай материалдар басылым беделін қалайша көтермек? Аты-жөндері шыққанға мез журналистерді сырт көз әсте мойындаған емес. Жалған сөйлемейік. Манайыңызға көңіл бөліп, сыр суыртпақтаңызшы.

Шерханнның, Сейдахметтің талабы жоқ! Сен тимесен – мен тимен. Ізденбейді, ескертпеге құлақ аспайды, ең өкініштісі бірінің жазғанын екіншісі оқымайды. Оқыса да жарытып талдай алмайды. Себебі, өресі жетпейді. Мұның бәрін таусылып, қынжылып толғауымның табан тірер айғағы бар. Әңгімеміздің қызыл тініне өре кетейін. Өйткені, сөзіміз Ербол жайында емес пе.

«СҚ»-ның кезекті бір лездемесі үстінде аса байсалды да, маңғаз, талапшыл да талантты қаламгер Бекболат Әдетов ағамыз өте қатқыл сөйлесін. Бүгешігесін мыжып ақ парақты текке шимайламай, токетерін жеткізсем де біраз жайды аңғарарсыз, сүйікті менің оқырманым.

– Қашанғы ЦК-ға жалтақтай береміз. Үлкен үйдің қабағына қарай бергенді қою керек. Әрі-беріден соң газетті шығаратын олар емес, біз. Тәуір жазатын жас жігіттерді аппаратқа шақырайық. «Лениншіл жаста» жазғыштар көп. Айтпақшы, соңғы жылдары Қызылжардағы тілшілері Ербол Шаймерденов өте жақсы көрініп жүр. Қаламының желі бар секілді. Жазғандары маған ұнайды. Өзін онша танымаймын...

– Арқаның журналистері бізге келер ме екен, осы. Керемет жазғыш деп жүрген анау Жомарт Әбдіхалықов ұсынысымыздан әлденеше рет бас тартты, – деді Балғабек Қыдырбекұлы Бекеннің сөзін бөліп. – Жалпы, сенің айтып тұрған ойларың дұрыс. Мен де сырттай әркім-әркімді сұрастырып, зерттеп жүрмін. Шаймерденовтың ақындығы да бар көрінеді. Әдебиетші дейді. Демек, сөздің қадірін түсінетін жігіттің жаман жазуы мүмкін емес...

Редакторымыздың пікірін Сарбас Ақтаев, Зұлқарнай Сакиев, Кеңесхан Зәкенов қоштай жөнелді...

Әрине, шалғайдағы Ербол бұл жайдан бейхабарды. Қабілетті де, дарынды, қолынан іс келетін азаматты өзіндік қолтаңбасынан-ақ таныған тағдырлас әріптестерінің жансарайын көрсету мақсатында жазып отырмын...

Одан кейін де бірер жыл аралаған. Журналистика көрігінің небір ыстық-суығынан ысылып өткен Ербол тілін ұстартып, ойын ұштап, жазу өнерінің қат-қабат құпиясын еркін меңгерген шағында қасиетті қара шаңырақтың табалдырығын аттады. Алғашқы жылдары «Социалистік Қазақстанның» Ақмола облысындағы меншікті тілшісі қызметін жемісті атқарды. Көп кешікпей білімді де, өресі биік ол Орталық Комитеттің шешімімен аппаратқа ауысты. Ең жауапты жетекші бөлімінің бөлімін басқарып, редакция алқасының мүшесі болды.

Сонымен көптен аты-жөніне сырттай қанық Ерболмен үлкен ұжымда ортақ тіл табысып, тонның ішкі бауындай етене жұмыс істеп кеттік. Жүріс-тұрысы кербез, іс-әрекеті мен қылығынан тектіліктің лебі ескендей. Сыпайы да сырбаз, салмақты да байсал. Ақырын жүріп, анық басады. Үнемі жымышп сөйлейтін ол сырт жұртқа менмендеу көрінуі әбден мүмкін. Жоқ, олай емес, мүлдем қателесесіз. Әңгімесін ретті тұста жұмсақ әзілмен әдіптеп отыратын нағыз мінезді адам. Оған менің көзім қоян-қолтық қызмет үстінде жете түскен. Аз уақыттың ішінде қаламдас әріптесімнің

талапшыл, батыл, ұйымдастырушылық қабілеттері мен қырларын жете ұққандай болдым.

Газет жұмысы – ұжымдық жұмыс. Күнделікті бұрқырап тоқтаусыз шығып жатқанымен, газет жасаудың өз оқырманына беймәлім ішкі «кухнясының» сырлы әлемі сан қабат. Кезекті нөмірдің нобайын жоспарлаудан бастап, әр бетке түсетін материалдарды екшеп іріктеу, авторлардың салмағын безбендеу, әр туындының әсер күшін таразылау, ең ақыры сол күнгі газет дүниелерінің географиясына дейін нақтылау жалғыз адамның шаруасы емес. Ал, онан кейінгі техникалық харекеттердің шаш-етектен екенін журналист ағайындар жақсы білсе керек. Қысқа ғана қайырсақ, теру – беттеу – корректура – түнгі кезекшілік – оқылған беттерге қол қою – дайын нөмірді баспаханада басу – шыққан газетті оқырманға жеткізу... Бейнелеп жеткізсек, ұстараның жүзінде жүргендей жауапты да, маңызды шаруа.

Мінеки, осынау күйіп тұрған ұлан-асыр іске айрықша құлшыныспен сүңгіп кеткен Ерболмен тізе қосып еңбек еттік. Талай арнаулы нөмірлерді бірлесіп жасадық. Тұс-тұстан қараулы қойып, қақпақылдаған заманда шамамыз жеткенше өз идеямызды, өз ойымызды жүзеге асыруға ұмтылдық. Қазіргідей еркін дәуір, бостан кезең емес. Сөйтседағы жанашылдыққа, тыннан сүрлеу салуға құштар Ерболдың батыл қадамдары андыздап бой көрсете бастады. Кісімініп, кебініп шекеден қарауға үйренген, өзі де, ойы да мезгілсіз шау тартқан кейбір журналистер соны серпіннен тіксінгені анық. Даңғаза лепес болмасын, нақты бір-екі мысал. Ең алғашқы назар аудартқаны. Бөлімінің жұмысы түбегейлі өзгерді. Саяси мақалаларға жан бітті, бойына қан жүгірді. Терең талдамалық сараптамаларға ерекше екпін қойылып, шекесінен шертуге де болмайтын шенеуніктер мен тоқыраудан қалған партакраттарды сынаған материалдарға кеңінен жол ашылды. Мұндайда арқа сүйер тірегің – қылпылдаған қаламың. Ақ жолдан аттамаған бұлтасыз, бүкпесіз, жалтақсыз жазылған ой-толғаныс қана өзін-өзі қорғап шықса керек. Әділдікті мақсат еткен Ерболдың қиын кезең сынынан сүрінбей өткенін қадап айтқан жөн. Тағы бір жай еріксіз ойға оралады. Жаңа жылдық арнаулы нөмірдің жетекшісі болған ол газеттің соңғы бетіне қоярда-қоймай менің кроссвордымды жариялатты. «Сөзжұмбақты «Правданың» өзі баспайды. Бұл не деген сұмдық» деген аппараттағы қайсыбір ішмерездермен жаға жыртосуға барғаны есте. Қызықты қараңыз! Даудамайдың жаңғырығы басылмай, араға апта аралатпай «Правда» тұңғыш рет кроссворд жариялады. Бұған не дейміз?! Мәскеуден шығатын Бас газеттің айдарынан жел ескен журналистерінен кем ойламайтын біздің Ерболдың бұл әрекетін қалай бағаласақ та орынды. Айтпақшы, Ұлы Жамбылдың 150 жылдығына арналған 24-беттік кіші форматтағы арнаулы нөмірдің атын – фирмасын суретшіге жанаша жаздырып, бірінші бетке қисайта көлденеңінен бергізген де Ербол еді. Журналистік ізденіс, журналистік батылдық, журналистік ерлік заманына қарай осындай елеусіздеу, ұсақ-түйектеу көрінетін қадамдардан басталса керек. Ал, бас редактор орынбасарының тізгінін ұстаған

кезде ол көкейіндегі біраз істі жүзеге асырғаны даусыз. Өйткені, Ерболдың ізі тарих еншісіне айналған газет бетінде сайрап жатыр...

Биікке өрлеген баспалдақтар елжанды азаматтың қаламгерлік атын әйгілеумен бірге, оның саясат сахнасындағы қайраткерлік бейнесін де кескіндеп, сомдағаны аян. Тәуелсіздіктің елең-аланында Елбасының тұңғыш баспасөз хатшысы болып, Жоғарғы Кеңестің баспасөз қызметін басқарды. Тілдерді дамыту департаменті директоры тәрізді республикалық дәрегейдегі жауапты қызметтерді атқарды. Азаттыққа қол жеткен алай-дүлей заманның ұйтқыма боранында күн кешкен саясаткерлер иығына түскен жауапкершілік жүгі орасан зілмауыр еді. Құдды иненің ұшында, ұстараның жүзінде жүргендей шақ. Қиғылығы мен құйтырқысы сан тарау шетін сүрлеуден адаспай шығу – үлкен парасаттылықты талап етері мәлім. Қысылтаяң кезеңдегі Ерболдың ересен еңбегін рухани ұстазы, белгілі мемлекет қайраткері Әбіш аға Кекілбайұлы тереңнен толғап, тебірене жазғаны есте. Кәне, көз жүгіртейікші:

«...Құдай қарасқанда, он екінші сайланған Жоғарғы Кеңес тұсында да Ерболмен қоян-қолтық қызметтес болудың орайы келді. Егемендік алып, еңсеміз көтеріліп, тәуелсіздік алып, тәубемізге келіп, марқайып жүрген кезіміз. Жаңа мемлекеттік рәміздерімізді көп ұзатпай тұрып қабылдатып алу кезек күттірмес міндетке айналды. Көп салмақ сол мақсатпен құрылған арнайы жұмыс тобына түсті. Ұлттық саясат комитетінің төрағасы ретінде маған да сол топта еңбек етуге тура келді. Қызыл менталитет әлі мызғи қоймаған кезең. Әлгіндей шетін мәселелерді шешу үшін бұлтартқызбас дәлел-дәйек керек. Ол үшін өзгелердің тәжірибесіне молынан қанықпай болмайды. Ал ол бұрын дербес мемлекеттіктен айырылып қалған бодан елге оңай емес. Көп уәжіне өзгелер түгіл өз қандастарың құлақ аса қоймай, діңкенді құртады. Бәрін көзге шұқып көрсетіп, жеріне жеткізіп дәлелдеуің қажет. Ол үшін көп нәрсені қопарып, көп нәрсені ақтару керек. Бұнда қарлы Қаратау қиын шаруаның майлық-сулығында бүтіндей жүрген тағы да Ербол Шаймерденов болды.

Шашын бір жағына қарай қайырып тастап, сыпайы қимылдап, сабырмен сөйлейтін сырбаз жігіт нағыз зерттеушілерге тән ыждаһат таныта алды. Әр жаңа дерек тапқан сайын жүрегі жарыла қуанып, телефон соғады. Екі езуі екі құлағында болып, жүгіріп келіп, көрсетеді. Аз уақыт ішінде оның кабинеті геральдика көрмесіне айналды. Жер бетіндегі барлық мемлекеттердің ежелгі, орта ғасырлардағы, кейінгі замандардағы және қазіргі тулары мен елтаңбалары үлгілері түгелге жуық жиналды. Соларды салыстыра, салғастыра отырып, елде қалыптасып отырған саяси ахуал жағдайында оңтайға келетін ықтимал дәйектемелер түзуге жағдай жасалды. Сол жинақталған деректер кейін Ерболға алты кітап, елуден астам мақала жазуға негіз болып, өзімізді өзімізге де, өзгелерге де ел ретінде танытуға айта қаларлық үлес қосылды. Ербол Шаймерденов – тек осы еңбегінің өзімен-ақ ел ықыласына бөлене аларлық тұлға...»

Иә, Әбекеннің аузынан шыққан осынау биік бағадан асырып айту қиын-ақ.

ҮШІНШІ ШТРИХ:

ЕРБОЛДЫҢ ХАТЫ НЕМЕСЕ «МЕНИҢ ЖҮРЕГІМ – БОЗТОРҒАЙЫ ДАЛАНЫҢ»

Сөз де – бояу. Орнымен пайдаланбасаң, ұқыпты қолданбасаң болмайды. Орынсыз жағылған бояудай әсер етуі бек мүмкін. Әлем-жәлем баттасқан, иә болмаса ақ полотно бетіне төгілген суретші маңдай терінің жалғыз тамшысындай жалт қаратар картинаны көз алдыңызға елестетіп көріңізші. Жауһар туынды еріксіз жанар тіктетеді. Сөз де солай. Ал оның реңкін аша түсетін шырайлы штрихтар – өмірдің өзінен ойып алған шындық пен нақты дерек. Тек оны жалған, әсіре сөзбен көпіртіп сапырмай өмірдің өз өрнегімен өрген жөн.

Алуан қырлы өнер иесі Ербол Шаймерденұлының кескін-келбетін барынша шынайы бейнелеуді мақсат еткендіктен осынау ескертпе қағидадан ауытқым келмейді. Әншейінде журналист ағайындар арасында: «Өмірбаянында іліп алар ештеңесі жоқ екен. Саусағымды сорғандай, қатты қиналып, өйтіп-бүйтіп жаздым» рәуішті уәж айтылып қалады. Зер салсақ, кейде бұл пікір маған атүсті, жаңсақтау естіледі. Кейіпкерімен тіл табыса алмаудан, оның ішкі болмысын жіті аңғармаудан ба екен?! Ойша құрылған, оқырманын баурамайтын сылдыр суреттер осындайдан туса керек. Сондықтан да баршаның дәл көз алдында жүрген Ербол хақында жазу қалам ұшына әжептеуір салмақ салғанын жасырмаймын. Құдайға шүкір, өмір-дерегі бай, тындырғаны көп. Рет-ретімен тізіп шығуға да болар еді. Жоқ, Ербол туралы оңды-солды сүйкей салмайсын. Даңғаза мақтауға, жұмсақ көпшікке зәру емес. Жүрегі лағыл, көңілі кіршіксіз ол сезім қылын тербер жарты ауыз сөзге марқаятын кіді азамат. Задында өзінің дегдар жерлесі, ұлы ағасы Ғабене көбірек ұқсайтын тәрізді. Осылайша ой түйіндеуіме мәжбүрлеп отырған нақты дерегі де бар. Ол – Ерболдың хаты. Жеке архивімді – мүкәмалдарымды ақтарып отырғанда ұшыраттым. Тұп-тура ширек ғасыр бұрын жазылыпты. Жалғыз жапырақ сарғайған блокнот парақшасын аударып-төңкеріп екі-үш мәрте оқып шықтым. Жападан-жалғыз үйге симай кеткендеймін. «Өзіне телефондасам ба, екен? Әлде, қызық үшін бір жолыққанда қолына ұстатсам жөн шығар...» Сөйтіп жәдігер-хатты қокысқа тастай салмай, әдемілеп қаттап қойғанмын-ды. Өзімнен-өзім езу тартып, ішімнен күбірлегенмін. «Ауырлығы жоқ, жата берсін. Қажетке жарар...» Сәуегейлігім дұрыс келгендей ме, қалай? Кәне, жиырма бес жыл бұрын жазылған хатқа бірге үңілейікші. Өңгімемізді сонан соң өрбітерміз.

«Сәлеметсіз бе, Жәке!

Денсаулығыңыз, хал-жағдайыңыз жақсы болар. Әдеби бәйгеде озып шыққаныңызды естіп қуанып жатырмын. Қайырлы болсын. Бұл жүлденіз алдағы үлкен жеңістердің басы болуына шын жүректен тілектеспін.

Жинаққа деген материалды жолдап отырмын. Машинкаға басу қиындығынан біраз кешеуілдетіп алдым-ау деймін. Көресіз. Хабарласып, іске тартқан қамқорлығыңыз үшін көп-көп рахмет.

Сәлеммен, Ербол. 10 январь, 1986 жыл.
Целиноград қаласы».

Психолог-ғалымдардың зерттеу тәжірибелеріне қарағанда, адамдардың қолтаңба жазуынан олардың бойындағы қасиеттерді, ең ақыры мінездеріне дейін білуге болатын көрінеді. Маржандай тізілген Ербол хатынан мен де біраз жайды ажыратқандаймын. Ыждағатты, ұқыпты, сергек кісінің келбеті сезіліп тұр. Хат жазу мәдениетінен анық байқалады. Ойы нық, тілегі ашық. Кезінде «Жалын» баспасының жабық конкурсында жүлде алған қуанышты сәтіме ортақтасып, жүрек лүпілін білдірген. Әдеби ортадан жырақ жүрсе де әр нәрседен құлағы түрік қаламгер әріптестің өзгелердің де табысына қуана алатын елгезектігіне неге сүйсінбейсің. Көбімізде жоқ тамаша қасиет. Өткен жылдар жаңғырығы есіме тағы бір елеусіздеу оқиғаны түсіріп отыр. Бұрын-соңды тілдесіп, жүздеспеген Ербол бірде: «Сен білесің бе?» деген танымдық кітабыңызды іссапарда жол қапшығымнан тастамайтын болдым» деп телефон соққан-ды. Жүрек-жарды лебізіне қанаттанып қалғанымды жасыра алмаймын.

Содан бері де отыз жылдан астам уақыт өтіпті-ау. Енді, міне ел ағасы, оқырмандар сүйіктісіне айналған Ерболдың кітаптарын қызыға, ынтыға парақтап отырмын. Сан қырлы талант аттан түспей, мемлекеттік қызметтің бұрқ-сарқ қайнаған ортасында, саясат сахнасында жүрсе де бір мезгіл қаламын текке қаңтармағанын әр туындысынан байқайсыз. Жан-дүниесімен сөз өнеріне, сөз сиқырына құлаған қаламгердің тынымсыз ізденісін айғақтар еңбектерін түгелдей шолып шығу мүмкін емес. Көзімізді де, көңілімізді де тойдырғаны – Ерболдың кітаптан кітапқа өскендігі. Ең бастысы, оның өнернамасы бөлек бір сырлы әлем. Осы орайда публицист, көсемсөзші, ақын, аудармашы, зерттеуші Ербол Шаймерденұлының шығармашылығын бұтарлап талдауға әбден болар еді. Бірақ, өйтпедік. О жағын әдебиет зерттеушілері мен сыншылардың құзырына қалдыра тұрып, бесаспап жазушының өзіндік ерекшелігін, дара қолтаңбасын айқындар тұстарға ғана тоқталғанды жөн санадық. Жоғарыда ғұлама Әбіш аға пікірі арқылы рәмізтанушы-саясаткердің жанкешті ізденісін ұлықтағандай едік. Ендігі бірер ауыз сөз ақын Ерболдың өлеңдері хақында өрбімек.

Ойыма қазақ поэзиясының батагөй абызы Әбділда Тәжібаевтың кезінде «Лениншіл жаста» жарияланған толғанысының тақырыбы орала береді. Талай жыр сүйер қауымды дүр сілкіндірген мақала «Күләш Ахметова – ақын» деп аталатын. Қарапайым ғана естілегін, сәт сайын айтылатын осынау сөздің құдіретті баға саналғаны анық. Жастардың үлкен қамқоры әрі жанашыры айтқан бұл сөз кеңестік кезеңде аңызға айналғаны мәлім. Өйткені, қатып-семген, қасаң жүйе ешкімді мойындамайтын, ешкімді артық мақтамайтын. Қазір ше? Кешегі мен бүгінгінің арасы жер мен көктей.

Бірін-бірі көзін бақырайтып қойып «ұлы ақын», «ұлы жазушы» дейміз еш қысылмастан. Мейлі, әркімнің өз мәдениетіне, өз өресіне қалдырайық. Ар таразысы бәрінен биік. Ойым шашырап бара жатқандай. Асау пікірімді бұғалықтап, токетерін мен де ұлы данагөйіміз Әбекеңше келтесінен қайырайын. Ербол – ақын. Есіңізде жүрсін бұл түйінге тоқтағандардың тізімін түзейін. Мұзафар Әлімбаев, Әбіш Кекілбайұлы, Тұманбай Молдағалиев, Герольд Бельгер, Иран-Ғайып, Аян Нысаналин, Есенғали Раушанов, Серік Тұрғынбекұлы. Қайрат Жұмағалиев, Сабыржан Шүкірұлы, Несіпбек Айтұлы секілді поэзия тамыршылары әр жылдары түрлі басылымдарда тебірене жазып, түрлі мінберлерде сүйсіне айтқанына куәміз.

Ербол жырларының алтын өзегі – туған жер, туған ел, сүйікті Отан, атамекен, алаштың ардақтылары, сұлу табиғат, аяулы ару. Қалың нәсерден кейінгі тұнық көк күмбезінде керілген кемпіркосақтың көз жауын тартар түрлі-түсті бояуындай сан-алуан тақырыптағы Ербол лирикасы ешкімді де бейжай қалдырмайды. Өп дегеннен баурап, өлең тылсымына жетелейді. Тұңғыық ойға шомдырып, шуақты сезімге бөлейді.

Намыс қайрағына жанып, жүрек отынан суырған өршіл, патриоттық сезімге толы ақын өлеңдері қиялынды шарықтатып, бойына тегеурінді қуат үйіреді. Туған ел, замана зарын, бабалар рухын тілге тиек еткенде сиқыр сөзден жыр қашаған ақын жаны да арқаланып, айрықша асқақтап кетеді. «Ақ қайыңның қара мен бүршігімін», «Мен – бір гүлің ашылған сайындағы», «Рухына абыз ата таң қаласың, Қырандай биік шырқап қалықтаған», «Көтерген дүниенің қан қысымын» деп жыр өрген ақын жүрегінің лүпілін анық естисің. Оған «Туған ел», «Абыз», «Абылай алаңындағы ой», «Аттила», «Еркіндік жыры», «Мағжан аға», «Көгілдір ту» т.б. өлеңдер айқын дәлел. Шойындай шып-шымыр, теңіздей терең ойлар селі тасқындай құйылғанда еңселенген жыр жолдары айдарлана, айбарлана түседі.

Осы рух, осы реңк, осы екпін Ерболдың адамгершілікті, інкәр сезімді, табиғат көріністерін суреттегенде мүлдем жаңа түрге енеді. Әсіресе, бұл үрдіс жұмбағы мен сыры қат-қабат адам жанына үңілген, сыршыл сезіммен кестеленген өлеңдерге тән. Ербол суретші ақын. Біз бұл әуенді оның махаббат, табиғат лирикаларынан ап-анық естиміз. Сөзбен ойылған ой өрнегі, сөзбен әдіптелген нәзік нақыш, сөзбен бедерленген бейне-шумақтар рахатты күйге шомылдырады. Нұрлы сәуле себезгілеген өлең өлкесінің тамашасына тоймай, ой орманын құмарта аралайсың.

Қаншаға бірақ келсең де,
Жастығың – қалмас көлеңкең.

(«Жыл өтті».)

Ақынның өскен орманда,
Арманы болар – күншуақ.
Жұлдыздар ғашық болғандай,
Жандырсам деймін бір шырақ.

(«Сыр».)

Аққұба қыздар секілді,
Қара қас, қара меңі бар.

* * *

Көлбеңдеу мен көлгірсу,
Жұқты екен қайдан адамға.

(«Бозбеткей».)

Жыр іздесең – қыранның тұғырында,
Жыр іздесең – жақсының ғұмырында.
Тарката алсаң... әнекей...
Қыздардың да
Бір-бір өлең барады бұрымында.

(«Шумақтар».)

Сезім мен суретті егіз өрген Ербол ақынның ой
көзі қырағы. Жекелеген жыр жолдарының, мегзері мен
түйіні зілдей шумақтардың, тұтастай сом құйылған
кейбір өлеңдердің пәлсапалық астарына зер салған
әркім-ақ бұған қаныға түсері даусыз. Кәне, төмендегі
өлең жолдарына үңілейікші:

Үрпін жарып,
Үрейін алып,
Үілдейді үскірік.
Табиғаттың,
Өзі қатты,
Тұмауратып, түшкіріп.

(«Қыс».)

Болмайды жолың құбыла алмасаң,
Күнбағыс құсап бұрыла алмасаң.
Үлгерер сені жамандап біреу,
Бастықтың қолын бұрын алмасаң.

(«Кертолғау».)

Көкшіл теңіз, көк теңіз,
Керенау күліп жата бер,
Қалмас сенде өткен із.

(«Көкшіл теңіз, көк теңіз».)

Жол – олжа,
жол – кездесу,
жол – кеңістік.
Тамыры тіршіліктің...
от демі ыстық.
Көресің көкжиегің дүниенің
Байқайсың айырмасын кем...
кең істің.

(«Ән-ғұмыр».)

Татымды, тартымды, тұшымды шумақтарды әлі
де түйдек-түйдегімен тізе беруге болар еді. Қажеті
шамалы. «Теңіздің дәмі – тамшыдан» демей ме баба
халқымыз. Жаңадан жазылған «Тағдырдың түсі сан
баяу», «Сүйемін мен де сені, Көкше» жыр-шоғырлары
тұтасымен бедерлі де, бейнелі ғажайып бір сурет дерсіз.
Оқырманды тамсандырар өрісті өлеңдерді Ерболдың
«Көңіл суреті», «Менің Қазақстаным», «Астана»,
«Жүректегі жазулар» аталатын жыр жинақтарынан

молынан ұшыратасың. Өлеңді киелі өнердің құдіреттісі
санайтын Ерболдың темірқазық нысанасы – тек
жақсы жыр жазу. Табиғатынан дегдар қаламгердің
іздегені інжу, тергені маржан. Талғампаз, жаңашыл
ақынның шайырларымыз жырлай-жырлай жауыр
болған тақырыптарды өзгеше оймен өрнектеп, соны
серпінмен кестелеудегі ұмтылыстары жемісті. Бетінен
қалқып, жылтырақ көбікке орап қоюдан әмсе бойын
аулақ ұстайтын ол өлең өрудің түрлі эксперименттерін
жасауға құлшынады. Қуаныштысы сол, Ербол үрдісі
үздік көрініп тұр, тәжірибелері сәтті.

Ақын жырларының әсерінен арыла алмай отырған
мен оның мұң мен шерге, кірбің мен кесірге толы
тіршіліктің тылсымды мезеттеріне бейқам қарамай,
жүрек сүзгісінен өткізетінін қадап айтқым келеді. Оған
айғақ ретінде бар-жоғы бес шумақтан ғана тұратын
«Қара ағаш» өлеңін назарыңызға ұсындым, қадірлі
оқырман. Талдап, сараптап жатуды құп көрмедім. Өр
жерде, әр ауылда кездесер таныс сурет. Өркім көрген,
сен де, мен де көргем. Бірақ елемедік, түсінбедік... Ол –
ақиқат. Уақасы жоқ. Өлеңді енді өзіңіз оқығайсыз.

Жасыра алмай ақ қар да,
Жан жарасын дерт салған.
Қара ағаш тұр қапталда,
Омырауын өрт шалған.

Тұр онаша қалқайып,
Жел өтінде, боранда.
Қос өкпесін зар шайып.
Бар қызығы тоналған.

Естілмейді сыңсуы,
Үні шықпас жалғыздың.
Бара жатыр күн суып,
Биыл қалың қар да ызғын.

Сенім тістей кетілген,
Кімге керек жалқы мұң.
Қара орманның шетінде,
Қара ағаш тұр алқынып.

Қарайғанша... талассыз,
Жығылғанын жөн көріп.
Тұрған қара ағашты,
Әкетті жел өңгеріп.

Ербол поэзиясының ұңғыл-шұңғылын зерттей
танысқанда романтикалық сарыны басым өлеңдерінен
өмірге соншалықты ғашық, бақытты көргісі келетін
Саттар Ерубаевтың жалынға оранған іңкәрлігін сезсек,
жоғарыдағы элегиялық мақамнан Мұқағали мұңын
топшылағандаймыз.

Өзінің қуат-қарымын эпикалық жанрда да сынап
көрген ақын қаламынан «Бәйге», «Думат», «Ән-ғұмыр»
поэмалары дүниеге келді. Оқиғаны өрбітіп, дамытудағы
шайыр шабытының шалқарлығы бірден көзге ұрады.
Кең тынысты туындылардың қай-қайсысының да
композициясы селкеусіз. Айрықша ынтықтырып,

баурап алады. Жанкешті ғұмыр, талайсыз тағдыр, ыстық сезім, дөңгеленген дүние, мәңгілік өшпес-өлмес рух қаусар да, мөддір жыр тілімен төгіледі. Психологиялық, лирико-философиялық әуездегі бұл дастандар шеберлік шыңына өрлеген ақынның асқақ үнін жеткізіп тұрғандай.

Қазақ өлеңінің пірі Тұманбай Молдағалиев қай кезде де соңынан ерген ақындардың ізденісін жіті қадағалап, жылы лебізін қуана білдіреді. «Біз де дарындар көп. Солардың сапында, әрине, Ербол да бар. Оның поэзиясындағы тереңдік пен білімділік ақынның соны соқпағын көрсетеді» десе, жұлдызды жазушы Әбіш Кекілбайұлы қордалы ойын төмендегіше түйеді: «Ербол қаламынан туған лирикалық өлеңдер ерекше мөлдірлікке ие. Ол туындылардың қай-қайсысынан да ел мен жерге деген шексіз махаббатты, халық мерейін қамдаған отаншылдықты, жарға, достарға, ұл мен қызға деген риясыз ықылас пен адам болмысының қай тұңғығына да қамықпай бойлаған жетелі ой мен зерделі зейінді жолықтырасыз. Ол рахым мен мейірімнің, адалдық пен пәктіктің жыршысы. Нәзіктік пен сұлулықтың жыршысы...» Ал тіл киесін бар жанымен түсінетін лингвист-қаламгер Сабыржан Шүкірұлы бүйдейді: «Жеміс ағашындай «үнсіз» қыруар жұмыс тындырып жүрген Ербол Шаймерденұлы бүгінгі заманның алыс-жұлысынан да, томырық миінез жұлмырлығынан да аулақ, ел игілігіне, рухани қазынасына өз дәрегейінде үлес қосуда. Ақынның өлеңдеріндегі тұнық сезім, алай-дүлей көзқарастар шарпысуы, шер мен мұң кімнің болсын назарын аударарды. Сөз-мергеннің күтетіні де осы емес пе».

Иә, тамыры даладан үзілмеген, ауылмен кіндіктес ақын қан тамырының лүпілі де ерекше естілсе керек. Ақын Ербол бір өлеңінде «Менің жүрегім – бозторғайы даланың» деп жырлайды. Сол бозторғай-жүректің шырылын жалықпай тыңдай бергің келеді екен.

ТӨРТІНШІ ШТРИХ

ЖАДЫДАҒЫ ЖАҢҒЫРЫҚ НЕМЕСЕ «АҚЫЛ-ОЙ АНТОЛОГИЯСЫНА» ЖОЛ

Үлкенді-кішілі мұзарт таулардың ұшар бастарын күн сүйген семсер-сүңгі шындары көзге бірінші шалынатыны заңды құбылыс. Ербол өнернамасын тілге тиек еткенде оның өзге әріптестерінен даралар қасиетіне тоқталмай өте шығу еш мүмкін емес. Ол – қаламгердің данышпандардың даналық сөздеріне зер салуы, жай ғана құмарлықпен үңілмей, ғұламалардың ғибратты қазынасына тереңірек бойлап-зерттеуі. Даңғыл соқпаққа айналған ізденіс ізі көңіл түкпірінде сайрап жатыр. Бұл жөніндегі жадыдағы жаңғырықтарға құлақ түрейікші.

Газет-журналда қызмет істейтін ағайындарға ортақ мақсат – әр нөмірді оқылатындай етіп шығару. Әлмисақтан белгілі жәйт десек те, бұл – талайдың басын қатырып жүрген, басылымның тізгінін ұстаған редактордан бастап, қатардағы журналистің жанын тыншытпайтын соқталы сауал. Әрине, әр нөмірді бас көтермей, жапа-тармағай жапырылып, қолдан-қолға

түсірмейтін жағдайға жеткізу еш мүмкін емес. Ең құрығанда оқырманның көзіне ілінер, талғажау етер, іліп алар жылтырағы мен ой салар бір-екі дүниенің болғанын қадағалайтынымыз аян. Осындайда еріксіз өткенге ой жүгіртеріміз де бар. Төрт-ақ беттік газетті қалай шығарғанбыз? Оның жартысынан астамы дайын материалдар: тұтас бір бетке міндетті түрде берілуге тиіс әлемнің әр шалғайынан алынған ТАСС-тың үлкенді-кішілі хабарлары. Мұның өзін ҚазТАГ аударып береді. Дайын дүниені шайнамай, тек қылғытып жұта бер. Ал газеттің алғашқы екі бетін тірі “көсемдердің” құлаш-құлаш баяндамалары мен сүренсіз сөздерімен тығындайсың. Талап солай. Тәртіп солай. “Қыңқ” ете алмайсың. Бас шұғып істей бердік бастығымыз да, пақырымыз да.

Енді міне, шүкір, газетіміз 6-8 бет болып бұрқырап шығып жатыр. Кешегі талап екі еседей артқан. Басылымға бастық боп келген әрбір жаңа бас редактор шығармашылық ұжымды өзінше қамшыласа керек. Бұрын балалар және жастар басылымдарында тәжірибе жинақтаған Уәлихан Қалижан «Егеменді» оқытудың тың ізденістерін енгізе бастаған. Ол – газет ішіндегі газеттер, яғни қосымшалар. Қыз-келіншектерге арналған “Сырғалым”, ауыл еңбеккерлеріне бағытталған «Ел» қосымшаларының оқырмандар көңілінен табылғанын қуана айтқан жөн. Ақырқаша безендіріліп, бөлекше макеттеліп жасалатын қосымшаларда әдеттегі қарабайыр материалдардан гөрі танымдық жағы басым: ой саларлық толғаныстар, ұлттық салт-дәстүрімізге қатысты қызықты дүниелер, оқырмандардың көмейлерін бүлкілеткен ұсыныс-пікірлер мен кеңестер көбірек жарияланып жүр.

Әйткенмен, “Күріштің арқасында күрмек те су ішеді”, демекші жақсының арасында жасық, жүйріктің ішінде жабы, алтынның орнына темірдің кетіп қалатынын жасыруға, бүгуге болмайды. Өзінді-өзін алдаусыратып, ашқарақ көңілді аулай алмайтының және мүмкін. Екіұдай пейілде парақтай бастаған бүгінгі нөмірдің жұрт назарын аударарын бірден бажайлады.

Газеттің 4-бетінде жарияланған “Ойқазына” аталатын жаңа айдардың талайлардың көзіне түсері анық. “Даналық дидары” (“ЕҚ”, №138. 17 шілде 1997 жыл) деген тақырып аясында атакты неміс философы Фридрих Ницшенің айтқан мағынасы тұңғыық терең, салмағы қорғасындай зілмауыр тұжырымды лебіздері топтастырылыпты. Тәржімалаған өзіміздің Ербол Шаймерденұлы. Редактордың орынбасары ретінде газеттің жақсы болуын ойлайтын қаламы жүйрік, ізденімпаз журналист тосын қырымен танылған. Оймақтай ордалы ойды ойнату, шамырқанды шымыр да шырайлы афоризмдерді дәл әрі дәмді күйінде жеткізу кез келгеннің қолынан келе бермейтіні дүйім жұртқа мәлім. Осы орайда өлеңнің табиғаты мен киесін бір кісідей білетін, танып қана қоймай, жан-дүниесімен сезетін ақындығы бар Ерболға соны тақырып қолұшын өзі созғандай. Оған айдай айғақ – алдымда жатқан Ницшенің қазақша, төл тілімізде толғауы. Абай атамыз ескерткені бар ғой: “Толғауы тоқсан қызыл тіл”. Қаламдас әріптестің авторлық айдарына үңілген

сайын сиқыр сөздің сөлі мен суретіне бойлай, қаныға түскендей әсер кешер еді әркім-ақ. Түпнұсқадағы түйінді ойлардың сұйылмауы, солғын тартпауы – басты шарт. Бұл қағиданы ол берік ұстанған. Шымыр да, астарлы лепестердің, шебер өрілген қамшының өріміндей, қиыннан қиыстыра түзілген ой тұжырымдарының дені соқталы ой өзегінің мәні мен мағынасын әлсіретпеген.

Менің кітапханамда әр жылдары пайдаланылған үлкенді-кішілі қойын дәптерлерім бар. Сол жазбалардың ара-арасында түрлі газет-журналдардан ұшыратқан, өзіме ұнаған ұлылардың айтқандары, зиялы қауым өкілдерінің, әйгілі тұлғалардың ауыздарынан шыққан тамаша сөздері қаз-қалпында көшіріліп жазылған. Қажетті тастың артықтығы жоқ. Бұл әдет қалам ұстағандардың баршасына ортақ-ау деп ойлаймын. Ертеңгі нөмірдің макетін нобайламай тұрып неміс ойшылының сөздерімен таныстым. Ежелгі қасиетім бойынша ой салған, назар аударған нақыл сөздер тұсына белгі қойып, тіпті кейбірін екі-үш қайыра ішімнен күбірлеп оқығанмын. Құс қанатты белгілер таңбаланған афоризмдерді сіз де оқып көріңізші.

Одан бұрын жаңа айдар хақында жазған автордың сілтемесімен танысып шыққаныңыз жөн болар.

Ой – адам баласының өмір сүру тәсілдерінің бірі.

Өзегі өрмекшінің торындай өрілген талай тылсымнан тұратын қоғам да жақсы ойларға зәру.

Егер гендік инженерия адамдық болмыстың ұрпақтан ұрпаққа көшуінің таңғажайып технологиясы десек, ой – рухани тәжірибе қуатын ғасырдан ғасырға асырудың бірден-бір құралы.

Ақыл-ой – асыл алмас һәм қас тұлпар тәрізді. Тани білген тектіге құлындай қызмет етсе, тапырақтаған тексізге жалынан да сипатпайды, білмей сілтесе – білегін қияды.

XIX ғасыр ұлы ойшылдарының бірі Фридрих Ницше (1844-1900) – осындай қоғамға да, адамға да қажет есті ойлар туындатып, рухани сілкініс жасаған санаулы санаткер тұлғалардың бірі.

Оқырмандар назарына ұсынылып отырған аударма – адамзат ақыл-ойы алыбының бай мұрасының кездейсоқ суырылған бір парасы, асылдың ұшқындары ғана. Біздікі – қилы себептермен қазақ арасында кең тарай қоймаған (қазақ тіліне мүлдем аударылмаған десе де болады), ал басқа елдерде ақылмандар мен саясатшылардың идеялық қормалына айналған ғұлама шығармашылығына көзқараста шынайы бетбұрыс жасау қажеттігіне назар аудартсақ деген ниет.

Ойды ой қозғайды. Өзіндікімен қатар өзгенің де асыл-жасығын жақсы білмесең өріс кеңейіп, өре биіктемейді. Қазынаңның қадірін тани түсу үшін де қажет.

Ертеңіне көп үміт артқан елдің ой қуар ұрпағының төрт құбыласы тең болғанға не жетсін!”

Сонымен, Фридрих Ницше не депті? Жанар жүгіртіп шығыңыз. Өкінбейсіз. Тұтас газеттің бетін тізбей-ақ қояйын. Мұхит дәмін жалғыз тамшыдан сезетін жан ақылманның ой-элемені оп-оңай аңғарса керек. Қажетіңізге жараса сіз де түртіп аларсыз.

Мен пәлсафа соғушылардың екі түрін білемін: біреулері қашан да тек өзін қорғаумен болады, екіншілері үнемі өздерінің жауларына шабуыл жасаумен айналысады.

Ол өзі жауап бере алатын сұрақтарды ғана естиді.

Жақсы адамдардың мораль оқуы жалықтырады, ал жаман адамдардың мораль айтуы – қорқынышты.

Өтірік айтудың не үшін қажет екендігін мен түсінбеймін. Егер әлдебіреулердің аяғынан шалғын келсе, ол жөніндегі шындықты айтсаң да жетіп жатыр ғой.

Досыңнан гөрі қасыңды кешіру оңай.

Мысықтан сақтан: ол ешқашан қарыз қайтармайды, ешқашан бағаламайды... Ол қарсы алуды және айбат шегуді ғана біледі.

“Басқалар туралы сөйлегенде тым қаталдыққа баратын жандарды мен ақымақ санаймын” дейміз біз Демосфен екеуміз.

Менің ойларым – бояулар, менің бояуларым – әндер.

Біз өзімізден өзгелер туралы айтқанда көбірек адалдық танытамыз.

Қуыс кеуделердің көкейін тескен не дейсіз ғой: олар атақтылар алдында тек үстел басында қатар отыру үшін ғана жалпақтайды.

Кейбіреулер басынан айырылғанша жүрегінің қайда екенін білмейді.

Қу адамдар қарапайым келеді.

Бәрінен де мықты байлап-матап тастайтын – көзге көрінбейтін жіптер.

Жек көруде де қызғаншақтық бар: біз өзіміздің жауымыз да тек өзіміздікі болғанын қалаймыз.

Жазушы болуға ұялатын адамнан жақсы дүние туады.

Көрнекті адамдардың да көшірмесі жиі кездеседі: картиналар тәрізді бұл ретте де көпшілікке түпнұсқаның өзінен гөрі оның көшірмесі көбірек ұнайды.

“Мен енді сөйлеуім керек: өйткені көп нәрсені көріп-білдім. Мен енді тілге айналуым керек, соңғы кезде көз және бейкүнә шарайна болып келдім”.

Суретші осылай дейді.

* * *

Біз әлдебір пікірмен көбіне оның сүйкімсіз айтылғаны үшін ғана келіспей жатамыз.

* * *

Сенімі берік жандар секемшіл болмайды.

* * *

Адамдарды ашуландырып, олардың бойына жаман ойлар дарытудың бірден-бір жолы – ұзақ күттіріп қою.

* * *

Енді ешкім де менімен араласпайтын болды. Менің өзім де солай... Мен бәріне де іздеп барғанмын, ешбірін таба алмай қайттым.

* * *

Кейбіреулерді мінезі биікке көтереді, ал ақылы ол биікке жете алмайды: керісінше де болуы мүмкін.

* * *

Мына ашық аспанға көз салып көріңізі! Жұлдыз біткенді жұтып алып, жұмырына жұк көрмей тұрған жок па – бірақ баяғы сол мүләйім қалпы.

* * *

Атақ-даңқтың қай-қайсысы да мен үшін тікенек төсек тәрізді.

* * *

Оймақтай ойдың ордасы. Ойландырады. Толғандырады. Ескертеді. Айтпақшы, түстен кейін редакцияға Мұзағар – Мұзафар Әлімбаев аға телефондады. Үйреншікті дауыс. Не айтпағын әп дегеннен аңғардым. Қателеспеппін.

– Бүгінгі нөмірлерің тәуір екен. Ерболдың “Ойқазынасын” оқып шықтым. Жақсы. Елең еткізер орамдар мен нақыл сөздер баршылық. Мәселенки, тыңда... екі-үшеуін оқып берейін... Ерболдың өзі жок кой орнында. Звондап таба алмадым... Риза боп жатыр де...

Әдебиетіміздің ақсақалы, әсіресе, маржан сөздің мәйегін сүзген, мақал мен нақылдың алуан-алуан түрін түзген Мұзағанның анау-мынауға көңілі тола бермейтіні маған жақсы мәлім. Демек, текке хабарласпаған. Аңқылдаған сөз зергері қуанышын жеткізгенше асыққанға ұқсайды.

Қаламына сүйенген пендеге бұдан артық не керек десеңізші. Өз мәнер-машығынан айнымаған Ербол осы сүйікті дағдысына талай жылдарын сарп етті. Әрине, зергердің еңбегіндей жанкештілік пен табандылықтың жемісін көріп отыр. Инжу-маржан теру оңай емес. Осынау маңдай терді шүмектеткен қиямет шаруаның нақты нәтижесі іспетті «Даналық дидары», «Мәңгілік мұрат», «Ақиқат айнасы» кітаптарын парақтаған көзі қарақты кез келген жан Ербол Шаймерденұлына ризашылық ілтипатын сездірсе керек.

«Алтын шыққан жерді белден қаз» демекші сөз өнерін терең, түбегейлі қаузаған Ербол бауырымыз табиғат сыйлаған еңбекқорлығының арқасында өзі нысана еткен биікке қол жеткізгенін мерейлене айтар едік. Алаш елінің рухын асқақтатар қазақ сөзінің қаймағы – тәуелсіз ойдың, бостан ойдың, еркін ойдың ордасындай жинақ «Ақыл-ой антологиясын» шығарды.

Қалың оқырманның көзайымы саналатын бұ

кітап – тарихи-философиялық зердеміздің көкжиегін кеңейте түсетін және ұлттық рухани болмысымызды тереңірек танып-білуге мүмкіндік беретін өзгеше энциклопедиялық жинақтар қатарына жатады. Философиялық хрестоматия ретінде пайдалануға болатын бұл туындының анасы – әдебиет болса, атасы – ой. Көшпелілер ой мұхитының «құмдағы ізін» қармап, «сайдағы тасын» теру арқылы жиырма бес ғасырлық тарихи кезенді көктей шолған ауқымды афористік антологияда қазақы философия және сөз өнерінің бірегей болмысы, өзгеше өрнегі мен терең мазмұны кең көрініс тапқан. Осыған дейін жасалған афористік әдебиеттерді кең пайдалану және жаңа ізденістер нәтижесінде 50-ден астам тұлға туындылары бөлек-бөлек текшеленсе, 60-қа жуық ой иесінің афористік толғамдары тақырып-тақырыпқа телініп, топтастырылып беріліп отыр. Оған мақал-мәтелдер, шешендік сөздер мен қара өлең үлгілері, халық жырлары мен жылнама жолдарынан, айтыстар мен ән мәтіндерінен теріліп алынған нақылдық орамдарды қосыңыз.

Қазақ афористикасының бағзы замандардан бүгінге шейінгі бір пара үлгілерін жинақтаған «Ақыл-ой антологиясы» – мәдениеттанушылар мен әдебиетшілердің, этнографтар мен философтардың, саясатшылардың, жалпы зиялылар мен студент жастардың, далалық өркениет сырларына құштар хәм терең ой мен сұлу сөзге ынтық оқырманның көзайымына айналуға лайық туынды.

СОҢҒЫ ШТРИХ:

ТОВЫҚТАЙ ТҮЙІН НЕМЕСЕ АЙТЫЛМАЙ ҚАЛҒАН ДЕРЕКТЕР

...Өкшемізден ерген талантты қаламдас іні хақында ағымыздан жарыла сыр шерттік. Әңгіме тізгінін ірікпегенімді сеземін. Кейбіреулер жайында аз-кем пікір айтқың келгенде, ағыл-тегіл сөзің қалам ұшына жоламайтыны жасырын емес. Неге? Жалғандыққа, жағымпаздыққа жақындаудан қорыққаннан шығар. Ең басты, қасиетті де, қастерлі мұрамызды оңды-солды көпіртіп сілтеуден қашқақтау болса керек. Тағы да қайталаймын, Ербол туралы айтылмай қалған кейбір деректерді түйіп-түйіп жеткізгім келеді.

Өзінің ұлтжандылығымен, азаматтығымен, қабілет-дарынымен өмірдегі орнын ойып алған Ербол ондаған кітаппен бірге көптеген тамаша ән-өлеңдерінің авторы. Екінші дипломы бар, С.Сейфуллин атындағы Агротехникалық университетті бітірген Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Міржақып Дулатов атындағы сыйлықтың лауреаты. «Құрмет» орденінің иегері.

Өмір мәнін жыр жолдарымен өрнектеген Ербол-ақынның мына шумағымен шалқыма-толғанысымды түйіндемекпін:

Керегі не басқаша аңыз құрап,

Өмір-ғажап, дүние-нағыз жұмақ.

Шарқ ұрғанмен ештеңе таба алмайсың,

Тіршіліктен бір күнгі маңыздырақ...